

ŠAŠTÍN-STRÁŽE

**STĚP SO SOCHOU
PANNY MÁRIE IMMACULATY**

Umelecko-historický popis diela

Mgr. Alžbeta Szaszáková
Júl 2021

Typ objektu: socha Panny Márie Immaculaty na stĺpe

Adresné údaje: Šaštín-Stráže (miestna časť Šaštín), okres Senica, Trnavský kraj

Situovanie objektu: Námestie Slobody

Vlastník objektu: Obec Šaštín-Stráže

Datovanie: 1734 (?), 1. polovica 18. storočia

Autor: neznámy, pravdepodobne regionálna kamenosochárska dielňa

Materiál, technika: kameň – pieskovec, tesanie, montáž

Aktuálny stav objektu: narušený - objekt je narušený zvetraním kameňa, prasklinami, znečistením, úbytkami hmoty, povrchovými depozitmi, sekundárnou polychrómiou

Stručná história lokality:

Obec Šaštín-Stráže sa rozprestiera v severozápadnej časti Záhorskej nížiny, asi 18 km západne od Senice. Obcou preteká rieka Myjava, ktorej pôvodné koryto rozdeľovalo obec na dve mestské časti – Šaštín a Stráže nad Myjavou. Dnešný tok bol v druhej polovici 20. storočia zregulovaný a zmenený. Dnešná obec Šaštín-Stráže sa skladá z dvoch bývalých samostatných obcí, Šaštína a Stráží nad Myjavou, ktoré boli zlúčené v roku 1960, pôvodne pod názvom Šaštínske Stráže (od roku 1971 Šaštín-Stráže).

Prvé písomné zmienky o stredovekom vývoji obce pochádzajú zo začiatku 13. storočia, kedy sa obec spomína v súvislosti s existenciou šaštínskoho arcidiakonátu. V roku 1392 prešlo panstvo Šaštín darovacou listinou kráľa Žigmunda Luxemburského do rúk Stibora zo Stiboríc, pána bečovského hradu. Po jeho smrti sa stali na krátko majiteľmi panstva Šlikovci. Následne sa panstvo dostalo do vlastníctva Cobarovcov, ktorí sa v nasledujúcom období delili o správu s príbuzenskými rodmi – Bakičovcov a Révayovcov. Postupne sa však Cobarovci stali jedinými majiteľmi holičsko-šaštínskoho panstva, ktoré vlastnili až do 30. rokov 18. storočia. V roku 1736 získal postupne šaštínske a holičské panstvo cisár František I. Lotrinský, manžel Márie Terézie, od zadlžených Cobarovcov. Obe panstvá sa stali spolu so susediacimi moravskými panstvami základom pre rozvoj rozsiahleho komplexu cisárskych majetkov, v rámci ktorých vznikla priamo v Šaštíne tiež významná textilná manufaktúra na kartún. V 18. storočí sa vďaka zázračnej soche Piety stáva Šaštín zároveň významným pútnickým miestom. V roku 1733 prišiel do mesta rád Paulínov, ktorému bola zverená pod svoju správu kaplnka so zázračnou sochou. V nasledujúcich rokoch sa s podporou cisárskej rodiny začalo s výstavbou rozsiahleho pútnického kostola s príľahlým kláštorom. Po zániku textilnej manufaktúry vznikol tiež v obci cukrovar. V nasledujúcom období sa stal Šaštín prosperujúcou obcou predovšetkým v oblasti poľnohospodárstva a priemyslu.¹

¹ *Vlastivedný slovník obcí na Slovenska*. Zväzok III. Bratislava : Veda, 1978, s. 126.

Stavebno-historický vývoj a popis pamiatky:

Socha Panny Márie Immaculaty na stĺpe sa nachádza v miestnej časti Šaštín, takmer uprostred zúženého trojuholníkového až lichobežníkového námestia, ktoré v súčasnosti slúži ako parkovisko. Solitérny objekt je orientovaný čelnou stranou na juhovýchod, v smere ku r. k. kostolu sv. Jána Bosca (starší farský kostol sv. Kríža).

Pomerne jednoduchá a čistá architektúra pozostávajúca z podstavca a stĺpu je ukončená sochou Nepoškvrnenej Panny Márie. Objekt je určený na čelný pohľad.

Podstavec je vsadený do sekundárnej betónovej podesty pravouhlého pôdorysu. Bezprostredné okolie stĺpu je upravené nánosom štrku. Stĺp rámuje novodobé kovové oplietenie pozostávajúce z radu tenkých prútov, ktoré sú ukončené ozdobnými prvkami v tvare štylizovaných perforovaných listov. Vertikálne orientovaný hranolový podstavec je osadený na dvakrát odstupňovanom vysokom kamennom sokli pravouhlého pôdorysu. Podstavec je v spodnej časti vymedzený pätkou so zvonovým profilom a v hornej časti ukončený viackrát odstupňovanou profilovanou rímou. Sokel aj podstavec sú hladké, bez výzdoby, či nápisu.

Na podstavci je položený pravouhlý plintus, nad ktorým sa dvíha hladký stĺp s okrúhlou pätkou a jemnou entázou. Nad pätkou je upevnený fragment kovového svietnika v podobe zvlnenej konzoly z plastických akantových listov. Stĺp ukončuje dvojica prstencov a pravouhlá krycia doska, na ktorej je umiestnená socha veľkosťou jemne presahujúca šírku krycej dosky.

Socha Panny Márie Immaculaty stojí na zemeguli ovinutej hadom. Obe ruky má zopäté v modlitbe v úrovni hrude. Postava je zachytená v kontraposte, s váhou tela prenesenou na ľavej nohe, pravá noha je mierne pokrčená. Oboma bosými nohami šliape na hlavu a telo hada s ostrým trojhranným chvostom, ktorý v ústach drží jablko - symbol hada v raji. Esovité silueta štíhlej postavy je zvýraznená pokrčením a natočením pravého kolena, miernym vysunutím ľavého boku a natočením hlavy. Panna Mária je zobrazená ako mladá pôvabná žena s oválnou tvárou, ostro rezaným rovným nosom, hlboko posadenými mandľovými očami, drobnými perami a zaguľatenou bradou. Tvár obracia mierne nadol, pohľad smeruje k divákovi. Jemne privreté oči dodávajú postavu pokojný výraz. Tvár jej lemujú dlhé vlnité vlasy, ktoré jej v kučerách spadajú po stranách tváre a na temene hlavy sú upravené do bohatého uzla. Spod uzla jej vo zvlnených prameňoch splývajú na obe ramená a chrbát. Po stranách tváre, v úrovni uší, sú viditeľné hlboké otvory po pôvodnej kovovej svätožiare. Mária je odetá do dlhého zriaseného rúcha s dlhým rukávom, spod ktorého jej vytrčajú len špičky bosých nôh. Cez ramená má prehodený dlhý plášť, ktorý jej zakrýva celú zadnú časť tela. Cíp plášt'a jej z ramien spadá popod pravú ruku, miskovito sa stáča okolo zopätých rúk a cez ľavú ruku voľne visí nadol. Zadná strana sochy je len schematicky opracovaná, čiastočne sú naznačené padajúce pramene vlasov a zvlnenie plášt'a. Drapéria figúry je prirodzene zriaseaná a mätko modelovaná, korešponduje s dynamickou pózou postavy. Socha sa vyznačuje harmonickými proporciami a snahou o dynamizáciu pohybu prostredníctvom modelácie drapérie, či esovitým natočením tela postavy. Aj napriek značnému poškodeniu pamiatky zvetraním a vrstvami sekundárnej polychrómie je badateľné, že socha bola zhotovená so zmyslom pre realistické stvárnenie anatómie i drapérií. Celkový sochársky výraz so zmyslom pre modeláciu tela i detailov a záhybový aparát, poukazuje na školeného sochára pôsobiaceho zrejme v niektorej z regionálnych kamenosochárskych dielní.

Stĺp so sochou prezentuje obľúbený v potridentskom barokovom umení preferovaný ikonografický typ Panny Márie Immaculaty, teda Panny Márie Nepoškvrnenej, ktorá bola stelesnením učenia o nepoškvrnenom počatí.² Panna Mária šliape oboma chodidlami na hlavu a telo hada s ostrým trojhranným chvostom a v symbolickej rovine vyjadruje porazenie zla a hriechu prostredníctvom viery.³ Tento ikonografický námet v podobe mariánskych stĺpov sa v strednej Európe úzko spájal s protireformačným umením a silnejúcou rekatolizáciou, pričom vznikali zároveň mariánske stĺpy na počesť Panny Márie ako prejavu vďaky za jej ochranu pred epidémiami, hladom, prírodnými katastrofami či vojnovým nebezpečenstvom. V prípade šaštínskeho stĺpu však možno predpokladať, že vznikol práve z vďačnosti za ukončenie morovej epidémie, ktorá postihla Šaštín a okolité mestá začiatkom 18. storočia.

V literatúre a dostupných prameňoch nebola šaštínskemu mariánskemu stĺpu doposiaľ venovaná takmer žiadna pozornosť.⁴ Podľa kanonickej vizitácie z roku 1788 dala stĺp na námestí postaviť rodina Kollaniová, ktorá sa oň aj ďalej starala.⁵ Z publikácie sa však už žiadne ďalšie informácie v súvislosti s okolnosťami vzniku, či konkrétnym rokom nedozvedáme. Jedna z mála stručných informácií o vzniku stĺpu pochádza z novšej monografie obce z roku 2018. Pod fotografiou pamiatky je stručne uvedený názov objektu „*Socha Nepoškvrneného počatia – Šaštín (1734)*“.⁶ Nakoľko sa na stĺpe nezachoval žiadny nápis ani datovanie, možno len predpokladať, že tento údaj pochádza z archívnych prameňov. Na základe prvého vojenského mapovania z obdobia medzi rokmi 1769-1784 je však zrejmé, že v tomto období už na námestí stĺp stál. Jeho situovanie potvrdzujú aj plány z druhého a tretieho vojenského mapovania z 19. storočia.⁷ Z uvedeného vyplýva, že stĺp so sochou bol na námestí postavený s najväčšou pravdepodobnosťou už v prvej polovici 18. storočia. V prospech tohto datovania hovorí aj samotný výraz sochárskej zložky a celkové kompozičné riešenie, ktoré odkazuje na výtvarné tendencie prvej polovice 18. storočia.

Jednoduchá subtílna architektúra s dominantným súsoším bola postavená na voľnom priestranstve ako akcent v tej dobe ešte hlavného mestského námestia v blízkosti pôvodného staršieho farského r. k. kostola sv. Kríža (v súčasnosti r. k. kostol sv. Jána Bosca). Toto situovanie je dnes už poznačené novodobou stavebnou činnosťou a objekt už nemá také dominantné postavenie v rámci okolitého prostredia ako pôvodne.

Na základe zachovaných historických fotografií a pohľadníc je zrejmé, že objekt prešiel v priebehu storočí len drobnými zmenami. Na najstarších zachovaných fotografiách zo začiatku 20. storočia stál stĺp v tesnej blízkosti drobnej stavby, ktorá podľa literatúry slúžila ako mestský sklad petroleja.⁸ V tomto období bol mariánsky stĺp obklopený jednoduchým

² Bližšie: ŠÁŠKY, Ladislav.: Príspevok k typológii barokových exteriérových diel na Slovensku. In: Problémy umenia 16.- 18.stor. Zborník referátov zo sympózia UVÚ SAV, Bratislava 1987, s. 180- 193; ŠIMON, Peter – PILNÝ, Ivan (ed.): *Mariánske a trojičné stĺpy v premenách času*. Trnavský kraj. Nitra 2014, s. 50-54.

³ Bližšie pozri: KIRSCHBAUM, Engelbert (ed.): *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. 3., Herder- Wien, 1971, s. 198-206; RUSINA, Ivan(ed.): *Svätci v strednej Európe*. Bratislava: SNG 1993, s.18.

⁴ O stĺpe sa nezmieňuje žiadna z dostupných súpisových literatúr. Viď. HRAŠKOVÁ, N.: *Šaštínske Stráže, Stráže nad Myjavou; Šaštín - Základný výskum*. Archív Pamiatkového úradu SR Bratislava 1960, sign. č. Z 2916; GÜNTEROVÁ, Alžbeta (ed.): *Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok 3, R-Ž*. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Obzor - Bratislava 1969, s. 240-242.

⁵ Bližšie: HOFERKA, Martin: *Šaštínsky (vice)archidiakonát v 16.-18. storočí*. Skalica 2011, s. 100.

⁶ Bližšie: OVEČKA, Štefan: *Šaštín-Stráže*. Mestský úrad Šaštín-Stráže, 2018, s. 260.

⁷ Viď. priložené mapové podklady. Zdroj: www.mapire.eu [navštívené dňa 01.07.2021]

⁸ OVEČKA 2018 (cit. v pozn. 6), s. 114.

nízkym dreveným oplatením s dvojicou vysokých lucerien po stranách. Na fotografiách je tiež čiastočne viditeľný dnes už len fragmentárne zachovaný mohutný kovový svietnik osadený na čelnej strane stĺpa. V prvej polovici 20. storočia, došlo v rámci terénnych úprav námestia k zbúraní skladu petroleja a v nasledujúcom období aj k odstráneniu dreveného oplatenia s dvojicou lampášov. Ako je viditeľné na historických fotografiách z tohto obdobia, bol mariánsky stĺp opatrený novým dekoratívnym kovovým oplatením a v jeho v blízkosti boli na nárožniach vysadené štyri listnaté stromy.⁹ Staršie fotografie tiež zachytávajú pôvodnú kovovú hviezdnicovú svätožiaru osadenú okolo hlavy Panny Márie, ktorá sa však spolu so zeleňou nezachovala. Nánosy sekundárnej polychrómie, viditeľné na objekte v súčasnosti napovedajú, že pamiatka prešla v minulosti niekoľkými obnovami.

Súčasný stav mariánskeho stĺpu je narušený. Povrch sochy je poškodený prirodzeným celoplošným zvetraním, poveternostnými vplyvmi a pokrytý mikroflórou. Hmota sochárskeho diela je výrazne degradovaná, oslabená a nesúdržná. Napriek zlému stavebno-technickému stavu sa pamiatka zachovala vo vysokej miere autenticity.

Kamenný stĺp so sochou Panny Márie Immaculaty predstavuje príklad vývoja votívnych exteriérových diel z obdobia prvej polovice 18. storočia a reflektuje podobu typu tohto diela v období baroka na západnom Slovensku. Podľa doterajších zistení je objekt zachovaný na pôvodnom mieste a aj napriek stavebným úpravám námestia, stále predstavuje zaujímavý urbanistický prvok v danom prostredí. Socha Panny Márie Immaculaty predstavuje hodnotnú a kvalitne spracovanú barokovú umelecko-remeselnú prácu v tradičnom ikonografickom zobrazení. Socha s harmonickými proporciami, mätko modelovanou drapériou a snahou o dynamizáciu pohybu vznikla pravdepodobne v niektorej z regionálnych kamenosochárskych dielní.

Použitá literatúra a dokumentácia:

GÜNTEROVÁ, Alžbeta (ed.): *Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok 3, R-Ž*. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Obzor - Bratislava 1969, s. 240-242.

HOFERKA, Martin: *Šaštínsky (vice)archidiakonát v 16.-18. storočí*. Skalica 2011.

HRAŠKOVÁ, N.: *Šaštínske Stráže, Stráže nad Myjavou; Šaštín - Základný výskum*. Archív Pamiatkového úradu SR Bratislava 1960, sign. č. Z 2916.

OVEČKA, Štefan: *Šaštín-Stráže*. Mestský úrad Šaštín-Stráže, 2018.

RÖSSNEROVÁ, Alžbeta: *Ikonografia a typológia barokových morových stĺpov v strednej Európe*. Bakalárska práca FiFUK Bratislava 9/2009.

⁹ Ibidem, s. 110-113.

ŠÁŠKY, Ladislav.: Príspevok k typológii barokových exteriérových diel na Slovensku. In: Problémy umenia 16.- 18.stor. Zborník referátov zo sympózia UVÚ SAV, Bratislava 1987, s. 180- 193.

ŠIMON, Peter – PILNÝ, Ivan (ed.): *Mariánske a trojičné stĺpy v premenách času*. Trnavský kraj. Nitra 2014.

www.mapire.eu [navštívené dňa 01.07.2021]

<http://www.dejinyzahoria.sk/> [navštívené dňa 30.06.2021]

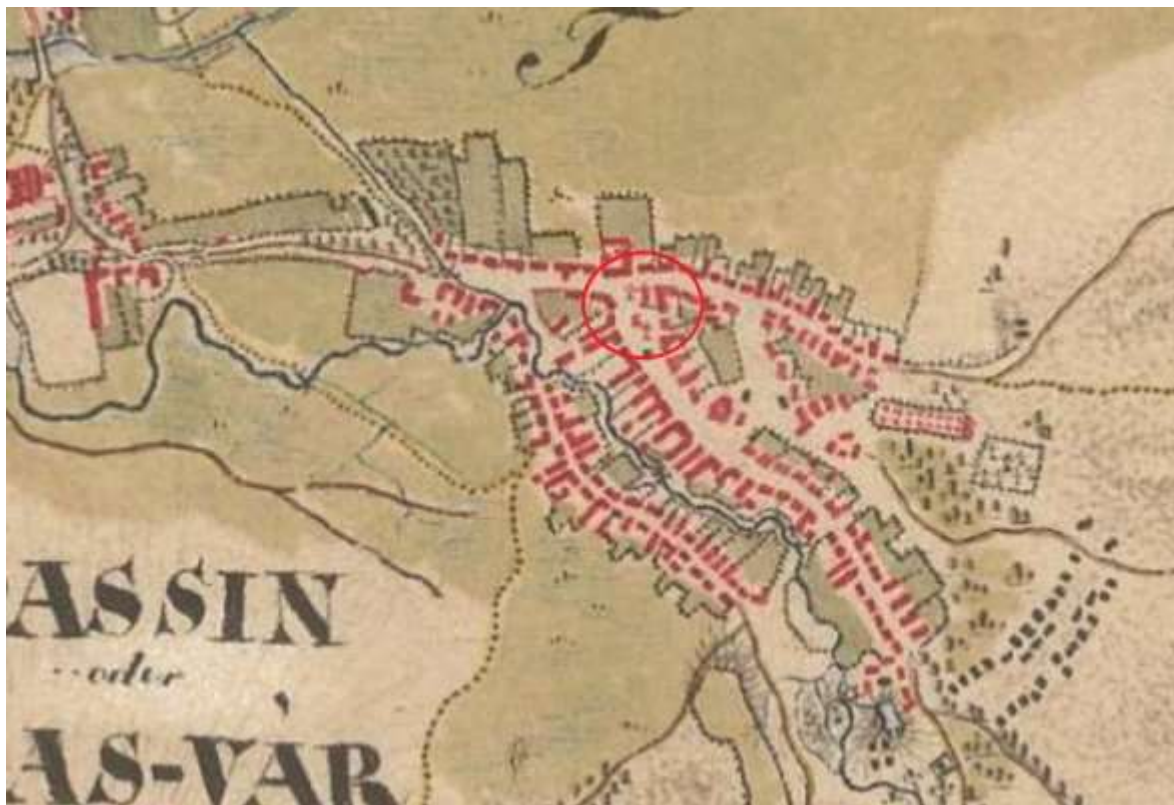
Grafická príloha:

Objekt zaznačený na I. vojenskom mapovaní.

Zdroj: www.mapire.eu [navštívené dňa 01.07.2021]

Objekt označený na II. vojenském mapování.
Zdroj: www.mapire.eu [navštívené dne 01.07.2021]

Objekt označený na III. vojenském mapování.
Zdroj: www.mapire.eu [navštívené dne 01.07.2021]

Historická fotodokumentácia:

Fotografia zo začiatku 20. storočia zachytávajúca stĺp so sochou ešte dreveným oplatením a lucernami po stranách. V pozadí je viditeľný domček, v ktorom sa skladoval a predával petrolej.

Zdroj: OVEČKA, Štefan: *Šaštín-Stráže*. Mestský úrad Šaštín-Stráže, 2018, s. 113.

Fotografia z prvej polovice 20. storočia zachytávajúca stĺp so sochou po odstránení príľahkého domčeka a výsadbe stromov.

Zdroj: OVEČKA, Štefan: *Šaštín-Stráže*. Mestský úrad Šaštín-Stráže, 2018, s. 112.

Fotografia z 20. storočia zachytávajúca stĺp so sochou už s novým kovovým oplotením.
Zdroj: OVEČKA, Štefan: *Šaštín-Stráže*. Mestský úrad Šaštín-Stráže, 2018, s. 110.

Nedatovaná fotografia zachytávajúca detail sochy Panny Márie s pôvodnou hviezdicovou svätožiarou.
Zdroj: Mestský úrad Šaštín-Stráže

Fotodokumentácia súčasného stavu:

Autor: Mgr. Alžbeta Szaszáková, 7/2021

Situovanie stĺpu Panny Márie Immaculaty v rámci námestia.

Podstavec stĺpa s kovovým oplotením.

Fragment pôvodného kovového svietnika.

Pohľad na stĺp s fragmentom svietnika v dolnej časti.

Pohľad na sochu Panny Márie Immaculaty.

Pohľad na bočnú stranu sochy s viditeľnými otvormi na hlave, po osadení svätožiary.

Pohľad na hlavicu stĺpa a detail zemegule ovinutej hadom.

Pohl'ad na bočnú stranu sochy.

Detail sochy Panny Márie Immaculaty.